Recenze

Čtyřicet homilií Řehoře Velikého na evangelia v českocírkevněslovanském překladu.

Praha, Slovanský ústav AV ČR / Euroslavica, díl I. 2005, díl II. 2006, ed. Václav Konzal

Od letošního léta[1] je možno vidět za výlohami a na pultech našich knihkupectví s odbornou literaturou dva mohutné svazky (dohromady o rozsahu více než 1 500 stran velkého formátu) vázané v cihlově červených deskách dozdobených drobnými výřezy ze středověké slovanskokřesťanské knižní iluminace.[2]

Jde o kritickou prvoedici (*editio princeps*) církevněslovanské[3] verze původně latinského díla *XL Homiliarum in Evangelia libri II* (*Čtyřicet homilií na evangelia ve dvou knihách*) římského papeže Řehoře Velikého (asi 540–604). Po více než desetileté práci ji do závěrečné podoby dovedl zkušený pracovník Slovanského ústavu Akademie věd ČR v Praze Václav Konzal, na 2. svazku s ním spolupracoval nadějný mladý badatel z téhož pracoviště František Čajka, svoji autoritu jí jakožto vědecká recenzentka propůjčila první dáma české paleoslovenistiky, docentka Zoe Hauptová.

Autorem *Čtyřiceti homilií na evangelia*[4] je sv. Řehoř Veliký, první benediktin na papežském stolci, kazatel a exegeta, reformátor liturgie, jeden z nejvýznamnějších papežů vůbec. Své jadrné promluvy na evangelní perikopy koncipoval původně pro poučení římského lidu. Překlad do církevní slovanštiny vznikl s vysokou pravděpodobností v benediktinském klášteře na Sázavě v 11. století a jeho adresáty byli tentokrát především mniši. Díky čilé komunikaci slovanské Sázavy s Kyjevskou Rusí se překlad brzy dostal na slovanský Východ, kde se postupem doby stal oblíbenou mnišskou četbou. Už sama skutečnost, že Řehoř Veliký je vlastně jediným z pozdějších latinských Otců více známým v prostředí východního křesťanství,[5] byla asi motivována či aspoň posílena právě podnikavostí českých sázavských benediktinů. Slovanská verze (*Besědy na Evangelije Grigorija Dvojeslova*) zůstala díky dalšímu opisování zachována pouze na Rusi (v Čechách byly po likvidaci sázavského intelektuálního centra r. 1097 slovanské knihy nemilosrdně zničeny). Tento překlad má obrovský význam především jako jedinečná památka české redakce církevní slovanštiny,[6] je však třeba podtrhnout i fakt, že se jedná také o nejrozsáhlejší dochovaný text vůbec (počítaje v to i latinskojazyčné památky), který byl vytvořen na našem území do konce 11. stol. Pro specialisty i širší publikum aktuální edice této památky významně manifestuje existenci a intenzitu kulturních vazeb českého území s Evropou východní (Rusko) i západní (starý překlad latinského pramene) a zprostředkující roli středověkého českého prostoru (transfer západní latinské vzdělanosti směrem na evropský východ).

Publikace, kterou má dnešní čtenář před sebou, v sobě skrývá léta mravenčí filologické práce a prozrazuje nejen bravurní editorské řemeslo, ale také metodologickou hloubku. Ta se týká i promyšleného rozčlenění celku, aby byl pro recipienta (slavistu, historika, teologa) co nejpřehlednější a čtenářsky nejpříjemnější. Úvod, který dostatečně podrobně a současně velmi názorně a srozumitelně osvětluje všechny důležité skutečnosti týkající se edice, je předložen v 1. svazku ve verzi české a anglické, na začátku 2. svazku pak ve znění latinském a ruském, čímž se celému dílu otevírá informační brána k široké mezinárodní veřejnosti. V každém z obou svazků je pak ještě před vlastní edici zařazena bohatá obrazová příloha, obsahující hlavně řadu kvalitně vyvedených fotografických reprodukcí ukázek textu z rukopisů. Pro samotnou edici Václav Konzal použil jako výchozí text nejstarší známý opis, relativně kompletní manuskript Pogodinský ze 13. století, v doplnění chybějících míst pak rukopis Uvarovský z 15. století; v edici jsou také zapracovány další texty z 13.–17. století (3 kodexy se souvislým textem téměř úplným, dále texty z výtahů a úryvků). Každé straně základního rukopisu je v publikaci standardně věnována dvojstrana, která obsahuje: na sudé (levé) straně 1. souvislý církevněslovanský text v cyrilici (odrážející velmi věrně parametry základní předlohy, tj. členění na folia, kolumny, řádky, typografické zvýraznění iniciál, zachování značek v textu a *in margine*), 2. pod textem pro porovnání odpovídající latinský text (na základě edice J. P. Migneho); na liché (pravé) straně 3. kritický aparát (dokreslující a komentující text slovanského překladu pomocí znění dalších rukopisů) a 4. parakritický aparát (podrobněji komentující podobu základního rukopisu). Jazykem komentářů je tradiční latina.[7] Na závěr 2. svazku je přičleněna řada apendixů, kde lze nalézt mnohé užitečné informace, které především ještě více přibližují podobu použitých rukopisů a usnadňují práci s edicí (tabulka perikop podle rukopisů, soupis pramenů variantních čtení, sled homilií a kapitol podle rukopisů, pečlivá synopse rukopisů, přehled číslování homilií v latinském textu a ve slovanských rukopisech, anomálie textu, popis přípisků a přídavků v rukopisech, přehled supletivních textů, rejstřík biblických citátů, opravy a doplňky k 1. dílu).

Na závěr své stručné recenze chci jen podtrhnout, že celá tato impozantní publikace byla připravena s maximální pečlivostí, skutečnou akribií po stránce filologické (splňuje všechny parametry kvalitní edice historického textu) i technické (splňuje vysoké nároky typografické i hledisko uživatelské přístupnosti). Ve prospěch díla hovoří v neposlední řadě také sama skvělá odborná pověst, jaké se editor Václav Konzal jako dlouholetý badatel, editor a překladatel těší mezi paleoslovenisty a ostatními slavisty v České republice i v zahraničí.

Josef Bartoň

POZNÁMKY:

1/ Vročení je 2005 a 2006, ale svazky se z technických důvodů objevily se zpožděním. Slavnostně byly (oba najednou) prezentovány v předvečer cyrilometodějského státního svátku 28. června 2007.

2/ Celá tato iluminace z prvního listu petrohradského Pogodinského rukopisu (13. stol.), který se stal základem pro pojednávanou edici, je otištěna v obrazové příloze dílu I (s. XXXV).

3/ K pojmům *staroslověnština – církevní slovanština* (František V. Mareš: *Církevněslovanské písemnictví v Čechách*. IN: František Václav Mareš: Cyrilometodějská tradice a slavistika. Praha, Torst 2000, s. 265. [1970? Text z autorovy pozůstalosti.]): *Staroslověnština je živá literární forma nespisovných jazyků slovanských, opírající se o živou a známou jazykovou skutečnost makedonsko-bulharskou. Lokální („národní") prvky pronikají do tohoto jazyka omezeně, a pokud jde o hláskosloví a event. tvarosloví, jen v systémově odůvodněných případech, v těch však důsledně. Církevní slovanština je tradiční literární forma nespisovných jazyků slovanských, opírající se o knižní staroslověnskou jazykovou normu. Do tohoto jazyka pronikají již všechny prvky národního jazyka prostředí, a to hojně, ale nedůsledně.*

4/ Dílo existuje i v moderním českém překladě: svatý Řehoř Veliký: *Čtyřicet homilií na evangelia*. Olomouc, Krystal 1946, přel. Timotheus Vodička.

5/ Jinak jsou na Východě ze západních Otců čteni a připomínáni spíše ti starší, píšící navíc většinou ještě řecky.

6/ *Českou církevní slovanštinou rozumíme církevněslovanský spisovný jazyk v přemyslovském státě českém od sklonku 9. věku do konce stol. 11. Tento jazyk byl přímým pokračováním staroslověnštiny velkomoravské; nevybočil prakticky z prostředí téhož lidového jazyka.* (František V. Mareš: *Česká redakce církevní slovanštiny v světle Besed Řehoře Velikého (Dvojeslova)*. IN: František Václav Mareš: *Cyrilometodějská tradice a slavistika*. Praha, Torst 2000, s. 368. [Článek původně publikován: Slavia 32, 1963, s. 417–451.]) Nejnověji přehledově k problematice české církevní slovanštiny viz Miroslav Vepřek: *Česká redakce církevní slovanštiny z hlediska lexikální analýzy*. Olomouc, Refugium Velehrad-Roma 2006, s. 8–27. Je samozřejmé, že na českocírkevněslovanském základě jsou v zachovaných exemplářích naší památky navrstveny také prvky ruské – působením prostředí, v němž byla několik generací opisována.

7/ Podobně jako je tomu u jiných významných paleoslovenistických děl editorova pracoviště, srov. monumentální *Slovník jazyka staroslověnského*. Praha, Academia 1958–1997.

Charles Journet: Promluvy o Eucharistii
Praha, Krystal OP 2006. Přeložila Klára Jelínková

Významný švýcarský teolog Charles Journet je znám především jako autor monumentální syntézy ekleziologie *Církev vtěleného Slova*. Jeho tvorba je však mnohem pestřejší a zahrnuje mimo jiné sérii *Promluv*, které jsou písemnou podobou duchovních cvičení, která pravidelně vedl. Nakladatelství Krystal již nabídlo českým čtenářům překlad těch, které byly věnovány milosti, druhým jeho příspěvkem je překlad těch, které jsou věnovány Eucharistii.

Útlá kniha je uvedena výstižnou předmluvou kardinála Cottiera, která jednak ve zkratce představuje vznik tohoto díla a zařazuje ho do celkového kontextu Journetovy tvorby, jednak nabízí čtenáři základní klíč k četbě hutného textu. Je evidentní, že na tak malém prostoru nebylo zdaleka